

Alman Belgeleri Işığında Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanmasındaki Faaliyetleri

Resul ALKAN

Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

E-Mail: resul.alkan@comu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0489-5772

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 31.07.2020 Kabul Tarihi / Accepted: 26.07.2021

ÖZ

ALKAN, Resul, **Alman Belgeleri Işığında Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanmasındaki Faaliyetleri**, CTAD, Yıl 17, Sayı 34 (Güz 2021), s. 839- 861.

Bu makalede Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanması'nın komutanlığına getirilen Wilhelm Souchon ve Osmanlı Donanmasında görevli Alman danışmanların faaliyetleri ele alınmaktadır. Souchon, görevinin başlangıcında, Almanya'dan denizci subayı ve teknik eleman desteği talebinde bulunarak Osmanlı Donanmasının mürettebat eksikliklerini tamamlamak için ilk adımı atmıştır. Hemen ardından Türk ve Alman mürettebatın ortak tatbikatları neticesinde Osmanlı Donanması kısa sürede savaşa hazır hale gelmiştir. Savaş boyunca Osmanlı donanma subayları ve mühendislerinin yanı sıra sivil denizcilikte faaliyet gösteren denizciler Almanya'da meslekî eğitimlere katılmıştır. 1914-1918 yılları arasında Osmanlı Donanmasında Almanlar tarafından yürütülen reform faaliyetlerindeyse bir sonuç alınamamıştır. Donanmanın ıslahında görevli Alman danışmanlar, savaş şartlarının zorlukları ve Osmanlı bahriyesindeki

bazı Türk subaylarının reformlara olumsuz yaklaşımı ile karşılaşmıştır. Osmanlı devlet adamları, donanma flosuna yeni savaş gemilerinin alımında başvurulacak tek ülke olarak Almanya'yı görmüştür. Almanya'dan Osmanlı Donanmasına savaş gemileri ve denizaltıların satın alınması için 3 yılı bulan uzun müzakereler gerçekleştirilmiştir. Nihayetinde 17 Eylül 1917'de Almanya'dan torpidobot ve denizaltıların satın alınmasını içeren anlaşma imzalanmıştır. Berlin'de Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan diplomatlar ve bahriye mensupları arasındaki görüşmelerde Osmanlı Devleti'nden Alman donanmasına ait gemiler için sürekli liman tahsis edilmesi gibi askerî ayrıcalıklar gündeme gelmiş olsa da bu anlaşmada yer almamıştır. Neticede Almanya'dan savaş gemileri ve denizaltıların satın alınmasını içeren anlaşma, Osmanlı Devleti ve müttefikinin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılmasıyla geçerliliğini yitirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Donanması, Cemal Paşa, Alman İslahat Faaliyetleri, Wilhelm Souchon.

ABSTRACT

ALKAN, Resul, **Activities of Germany in the Ottoman Navy during World War I in the Light of German Documents**, CTAD, Year 17, Issue 34 (Fall 2021), pp. 839-861.

In this article, the activities of Wilhelm Souchon, who was brought to the command of the Ottoman navy in the First World War, and the German advisors in the Ottoman navy are discussed. At the beginning of his duty, Souchon took the first step to complete the personnel deficiencies of the Ottoman navy by requesting naval officer and technical staff support from Germany. Immediately afterwards, as a result of the joint exercises of the Turkish and German crews, the Ottoman navy became ready for war in a short time. During the war, besides Ottoman navy officers and engineers, sailors active in civil maritime also attended vocational training in Germany. The reform activities carried out by the Germans in the Ottoman navy between the years 1914-1918 did not yield any results. The German advisers, who were assigned to reform the navy organizational structure, faced the difficulties of the war conditions and the negative approach of some Turkish officers in the Ottoman navy towards the reforms. Ottoman statesmen saw Germany as the only country to apply for the purchase of new warships for the navy fleet. Long negotiations were held for the purchase of warships and submarines from Germany to the Ottoman navy for 3 years. Finally, on September 17, 1917, an agreement was signed, which included the purchase of torpedo boats and submarines from Germany. Although military privileges such as the permanent allocation of a port from the Ottoman Empire for the ships of

the German navy were on the agenda in the talks between diplomats from the German Ministry of Foreign Affairs and members of the navy in Berlin, they were not included in the agreement. As a result, the agreement, which included the purchase of warships and submarines from Germany, lost its validity after the Ottoman Empire and its ally were defeated in the World War I.

Keywords: First World War, the Ottoman Navy, Cemal Pasha, German Reform Activities, Wilhelm Souchon.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ile Alman İmparatorluğu arasında donanma alanında gelişen askerî ilişkiler, iki ülkenin deniz kuvvetlerinin gelişimi göz önüne alındığında birbirlerine zıt süreçlerden geçtiklerini göstermektedir. 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'ya karşı önemli bir varlık gösteren ve Akdeniz ile Karadeniz'de hâkim güç olan Osmanlı Donanması, 20. yüzyıla geldiğinde oldukça zayıflamış durumdaydı. Osmanlı Donanmasının bu durumu, devletin genel durumundaki olumsuzlukların da bir göstergesiydi. Devletin diğer kurumları gibi Osmanlı Donanması da özellikle son dönemlerde gerileme sürecindeydi. Buna karşın 1871 yılında birliğini sağlayarak Avrupa'nın önemli kuvvetlerinden biri olan Alman İmparatorluğu ise diğer alanlarda olduğu gibi donanmada da büyük bir gelişme göstermekteydi. Büyük devletler arasına katılan Alman İmparatorluğu, her alanda istikrarlı bir büyüme içine girmiştir. Özellikle Almanya'da Kayser II. Wilhelm ve Alman İmparatorluğu Deniz Müsteşarı Amiral Alfred von Tirpitz öncülüğünde önemli ilerleme gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelerin sonunda da Çin ve Güney Amerika'daki askerî ve iktisadî nüfuz sahalarının paylaşımında İngilizlerle rekabet edebilecek güce ulaşan bir Alman donanması ortaya çıkmıştır.¹ Bu gelişme, güç dengesi bağlamında Almanlar adına siyasi, askerî ve iktisadî bakımdan büyük avantajlar sağlamıştır. Bu avantajı Türk-Alman ilişkilerindeki gelişmelerde de görmek mümkündür. Özellikle askerî alanda ilerleme kaydetmek isteyen Enver ve Cemal Paşa gibi Osmanlı devlet adamları, donanmayla ilgili çalışmalara da ağırlık vermişlerdir. Bu ihtiyacın karşılanması için müracaat edilen devletlerden biri Alman İmparatorluğu idi. Özellikle de Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve sırasında Osmanlı-Alman askerî ilişkilerindeki gelişme donanmayı

¹ İmparator II. Wilhelm dönemi Alman donanmasını dış politika açısından ele alan çalışmalar için bk. Heiko Herold, *Reichsgevalt bedeutet Seegevalt. Die Kreuzergeschwader der Kaiserlichen Marine als Instrument der deutschen Kolonial- und Weltpolitik 1885 bis 1901*, Oldenbourg Verlag, München, 2012; Walter Nuhn, *Kolonialpolitik und Marine. Die Rolle der Kaiserlichen Marine bei der Gründung und Sicherung des deutschen Kolonialreiches 1884–1914*, Bernard & Graefe, Bonn, 2002.

etkilemiştir. Dönemin devlet adamları donanmanın modernizasyonu noktasında Almanlara müracaat etmişlerdir. Almanlar da bu taleplere karşılık vermişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Donanmasındaki Alman ıslahat faaliyetleri, bu makalenin ana konusunu teşkil etmektedir. Türk-Alman ilişkilerinde askerî ilişkiler önemli bir yere sahiptir ve hakkında çok araştırma yapılmıştır.² Yakın zamana kadar Türk-Alman askerî ilişkilerinin bir kolunu oluşturan Osmanlı Donanmasında görevli Almanların faaliyetleri hakkında Celalettin Yavuz'un Alman arşiv kaynaklarından istifade ederek sunduğu iki askerî tarih semineri bildirisi yayınlanmıştır.³ Alman Koramiral Albert Hopman'ın yakın dönemde yayınlanan günlükleri ve yeni Alman askerî arşiv belgelerinin de ortaya çıkmasıyla, konunun yeniden ele alınmasının literature faydası olacağı düşünülmüştür. Araştırmamızın ana kaynaklarını, Freiburg şehrinde bulunan Alman askerî arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Makale için bir diğer önemli kaynak Albert Hopman'ın, Şubat-Nisan 1916'da Berlin'den Şam'a uzanan seyahati esnasında, Bahriye Nâzırı Cemal Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmeler ve Osmanlı topraklarındaki gözlemlerini kaleme aldığı günlükleridir. Alman kaynaklarında geçen iddaların karşılıklı olarak değerlendirilmesi hususunda başvurulacak bir başka önemli kaynak eser ise Rauf Bey'in hatıratıdır.

Makalede şu sorulara cevap aranacaktır: Alman arşiv kaynaklarında Osmanlı Donanmasının savaşın başlangıcındaki durumu nasıl tasvir edilmektedir? Savaşın başlangıcıyla beraber Osmanlı Donanmasına ait mürettebatın eğitimi için hangi faaliyetlerde bulunulmuştur? Alman tersanelerine verilecek siparişlerle Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Osmanlı Donanmasını bölgesinin caydırıcı deniz kuvveti olmasını amaçlayan Cemal Paşa'nın planına Alman makamları nasıl yaklaşmıştır? Alman Donanma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Osmanlı Donanmasında gerçekleştirmek istedikleri yatırımlarla hangi siyasi ve askerî hedefleri gözetmişlerdir?

² Birinci Dünya Savaşı, öncesi ve sonrası Türk-Alman askerî ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Gerhard Grösshaber, *The German Spirit in the Ottoman and Turkish Army, 1908-1938: A History of Military Knowledge Transfer*, De Gruyter Oldenbourg, Berlin, 2018; Jehuda Wallach, *Anatomie einer Militärbilfe: Die preussisch-deutschen Militäremissionen in der Türkei 1835-1919*, Droste Verlag, Düsseldorf, 1976; Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, *Savaşın Güzüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)*, Kronik Kitap, İstanbul, 2018; Ulrich Trumppener, *Germany and the Ottoman Empire: 1914-1918*, Princeton University Press, Princeton, 1968. Wilhelm van Kampen, *Studien zur deutschen Türkeipolitik in der Zeit Wilhelms II.*, Kiel, 1968; Mesut Uyar, "Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 15, Sayı 30, Güz 2019, s. 29-84.

³ Celalettin Yavuz, "Birinci Dünya Harbi Sırasında Osmanlı ve Alman Deniz Subayları İlişkileri", *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 225-255; Celalettin Yavuz, "Ahmet Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırlığı Döneminde Osmanlı-Türk Bahriyesinde Reform Arayışları", *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2001, s. 69-89.

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman İttifakı ve Osmanlı Donanmasının Değişen Durumu

1914'ün yaz aylarında Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ittifak arayışları da hız kazanmıştır. Osmanlı devlet adamları, İngiliz, Fransız ve Rus yetkililerle görüşerek ilk ittifak teşebbüsünde bulunmuşlardır. İngiltere, İttihatçıların savaş öncesinde verdiği iktisadî imtiyazlara rağmen anlaşmaya yanaşmamıştır. İngilizler bir adım öteye giderek, Osmanlı Devleti tarafından parası ödenen ve teslimatına sayılı günler kalan *Reşadiye* ve *Sultan* isimli Osmanlı savaş gemilerini, İstanbul'a göndermekten vazgeçmişlerdir. İngiliz Donanma Bakanı Winston Churchill, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesinin ertesi günü, 29 Temmuz 1914'te iki savaş gemisinin teslimatını engellemiş ve el konulan gemiler 31 Temmuz'da İngiliz Kraliyet Donanması'na teslim edilmişlerdir.⁴

İttifak teklifi götürülen bir diğer ülkeyse Fransa olmuştur. Bahriye Nâzırı Cemal Paşa, Paris'te 13 Temmuz 1914 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müdürü Margarie ile ittifak görüşmesi hakkında hatıratında, Fransız diplomattan aldığı şu cevabı not etmiştir:⁵

“Fakat sizinle siyasi bir ittifak yapabilmemiz için müttefiklerimizin bunu onaylaması lazımdır ki bunun olup olmayacağı şüpheli! Bununla beraber, Osmanlı Hükûmetinin bu defaki teklifi gayet açık ve ortada. Cumhurbaşkanı ile kabine başkanının Petersburg ziyaretlerinde ben de kendilerine refakat edeceğim. Görüşlerinizi müttefiklerimize ulaştırırım. Onlarla müştereken vereceğimiz karar üzerine sefirimize gerekli talimatı veririz. Şimdilik maalesef Fransa Hükûmeti tek başına hiçbir teşebbüste bulunmaz.”

5-14 Ağustos 1914 tarihleri arasında Harbiye Nâzırı Enver Paşa ve Dahiliye Nâzırı Talat Paşa, Rusya'ya ittifak teklif etmelerine rağmen Ruslar bu teklifi reddetmişlerdir.⁶ Sadrazam Said Halim Paşa hatıratında, Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girme nedenini Osmanlı topraklarına sahip olma planıyla açıklamaktadır. Said Halim Paşa'ya göre Ruslar, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ı işgal etmek hedefiyle değil, “*yüzyıllık emeline kavuşmak, açık denizlere ulaşabilmek için İstanbul'la Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirmek ve Çar rejiminin Japon savaşıyla kaybolan itibarını korumak*” amacıyla bu savaşa katılmıştır.⁷

⁴ Necmettin Alkan, *İmparatorluğun Son Savaşı. Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2020, s. 95.

⁵ Alpay Kabacalı, *Cemal Paşa. Hatıralar. İttihat ve Terakki I. Dünya Savaşı Anıları*, 2. Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 128-129.

⁶ Alkan, *age.*, s. 101.

⁷ Said Halim Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı*, Yayına Haz. Fatih Yücel, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 29.

Osmanlı yönetimindeki toprakları işgal etmek amacıyla olan Londra, Paris ve St. Petersburg'dan olumsuz cevap alan ve bu durum karşısında Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalamayacağını düşünen Enver Paşa'nın, Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Hans von Wangenheim ile 23 Temmuz 1914 tarihinde yürütmeye başladığı ittifak müzakereleri, 2 Ağustos 1914'te imzalanan Türk-Alman Askerî İttifak Antlaşması ile nihayete erdirilmiştir.⁸ Bu gelişme, Osmanlı Devleti açısından iki sonuca yol açmıştır: İlk sonuç, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü tehdit eden İtilaf Devletleri'ne karşı Almanya'nın iktisadî ve askerî desteğinin kazanılmasıdır. İkinci sonuç ise Osmanlı Donanmasıyla ilgilidir: İttifak antlaşması Osmanlı ordularındaki Alman nüfuzunu bariz şekilde arttırmış; bu durum haliyle donanmayı da etkilemiştir. Akdeniz'de İngiliz ve Fransız gemilerinden kaçan Amiral Wilhelm Souchon komutasındaki *SMS⁹ Goeben* ve *SMS Breslau* isimli savaş gemilerinin Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın izniyle 10 Ağustos'ta Çanakkale Boğazından geçerek 12 Ağustos 1914'de İstanbul'a ulaştıkları genel kabul gören kanıdır.¹⁰ Halbuki Alkan, Goeben'in aslında daha Ağustos ayı başlarında bizzat Osmanlı Hükûmeti tarafından İstanbul'a gelmesinin istendiği ve Almanlarla bu konuda görüşmeler yapıldığını iddia etmektedir.¹¹ Almanların da bu isteği kabul etmelerinin ardından söz konusu gemilerin İngiliz ve Fransız savaş gemileri tarafından kovalanması sonucunda iki savaş gemisi İstanbul'a gelmiştir. Dolayısıyla Goeben ve Breslau'nun bu şekilde Osmanlı başşehirine ulaşması, iddia edildiği gibi bir oldubitti neticesinde cereyan etmemiştir.¹²

Goeben ve Breslau'nun İstanbul'a ulaşmaları, İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik krize neden olmuştur. İtilaf Devletleri'nin büyükelçileri, bu hadiseye sert tepki göstermişler ve Osmanlı devlet adamlarından, gemilerin derhâl İstanbul'dan gönderilmelerini talep etmişlerdir. Krizin çözülmesi için iki geminin Osmanlı Devleti tarafından satın alındığı İstanbul'daki elçilikleri vasıtasıyla Batılı devletlere 16 Ağustos'ta deklare edilmiş

⁸ Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girmesi", Yayına Haz. Zekeriya Türkmen, *1914'ten 2014'e 100'üncü Yıldönümünde Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 160.

⁹ SMS, Almanca "*Seiner Majestät Schiff*" kelimelerinin kısaltılmış hali olmakla beraber, Türkçede "Majestelerinin Gemisi" karşılığına denk gelmektedir. Goeben ve Breslau gemilerine Türk bayrağının çekilmesi ve bu gemilerin Osmanlı donanmasına katılmasıyla *Yavuz* ve *Midilli* adlarını aldı. Makalenin seyrinde bu iki savaş gemisi Yavuz ve Midilli olarak adlandırılacaktır.

¹⁰ Alkan, agm., s. 167.

¹¹ agm., s. 176.

¹² Aynı yer.

ve gemilere Türk bayrağı çekilmiştir.¹³ Deklerasyonda gemilerin 80 milyon mark karşılığında satın alındığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, Cemal Paşa hatıratında esasen böyle bir satışın gerçekleşmesinin ön şartının Alman Parlamentosunun kararıyla ve savaş sonrasında olabileceğini ayrıca belirtmektedir.¹⁴

Yavuz ve Midilli savaş gemilerinin satın alınması ve Amiral Souchon komutasındaki Alman mürettebatının Osmanlı hizmetine geçmesiyle birlikte güçlenen Osmanlı Donanması savaş filosuyla Karadeniz'deki Odessa, Sevastopol, Novorossiysk ve Kefe gibi Rus hedeflerine saldırı planları ve hazırlıkları yapılmaya başlanmıştır. Rus limanlarına yapılacak saldırı öncesinde ilk incelemeleri yapan Amiral Souchon'da Osmanlı Donanmasının subay kadrosu ve mürettebatının sayıca yetersiz ve savaşa hazırlıksız olması nedeniyle bu harekâtın başarılı bir şekilde yürütülemeyeceği kanaati ağırlık kazanmıştır. Bunun üzerine Harbiye Nâzırı Enver Paşa ile yapılan istişarenin ardından, 15 Ağustos 1914 tarihinde Alman Donanma Bakanlığı'ndan Boğazlar ve sahil güvenliği için takviye olarak 2 amiral, 10 deniz subayı, 100 topçu, 50 kıdemli deniz topçusu, 30 mesafe ölçer, 20 mayın dökme subayı, 30 mayın tasviyecisi, ayrıca savaş gemileri için 10 deniz subayı, 10 gemi mühendis, 1 gemi yapım ustası, 17 gemi topçusu, 12 teknik eleman, 12 vardabandıra, 50 torpido teknisyeni, 200 mayın ile 1 torpido subayı, birçok güverte subayı ve depo görevlisi talebinde bulunulmuştur.¹⁵

Wilhelm Souchon'un bu isteği Berlin'de karşılık bulmuş ve 1914 yılında Eylül ayının başına kadar Osmanlı Donanmasının hizmetine alınmak üzere 700 ilâ 800 arasında Alman subay, teknik eleman ve mürettebatın İstanbul'a gönderilmesi kabul edilmiştir.¹⁶ O dönem tarafsızlık politikası izleyen Romanyalı yetkililer tarafından sorguya çekilmesi ihtimaline karşın, mürettebat seyahat öncesinde Berlin'de Yavuz ve Midilli gemilerinin teknik bakımı için yolculuk ettikleri bilgisini vermeleri konusunda ayrıca uyarılmıştır. Alman askerî arşivinden elde edilen Osmanlı Donanmasına ait savaş gemilerinin mürettebat ve çeşitli birimlerde görevli mürettebat sayılarına bakıldığında, ayrıca *Yavuz* ve *Midilli* gemilerinin 1700'ü bulan mürettebatının savaş boyunca Almanlardan oluştuğunu göz önünde bulundurulduğunda, yaklaşık 3000 Alman donanma mensubunun Osmanlı Donanmasında görev almış olması muhtemeldir.¹⁷

¹³ agm., s. 169.

¹⁴ Cemal Paşa, *age*, s. 146.

¹⁵ *Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg (BArch-MA)*, Reichsmarine, RM 40/755, s. 18.

¹⁶ BArch-MA, RM 40/755, s. 23.

¹⁷ BArch-MA, RM 5/2309, s. 99.

Amiral Wilhelm Souchon'un talebinin ardından, Almanya'dan yola çıkan ilave donanma birlikleri, 28 Ağustos 1914'ten itibaren İstanbul'a ulaşmaya başlamıştır.¹⁸ Osmanlı Donanmasındaki savaş gemilerinin komutası için gelen Alman deniz subaylarının durumu ve Osmanlı Donanması'ndaki mevkidaşlarıyla çalışma şartlarının tanımlanması, açıklığa kavuşturulması gereken bir meseleydi. Yavuz ve Midilli savaş gemilerinin mürettebatı ve kaptanları savaşın sonuna kadar yalnızca Almanlardan oluşmaktaydı. Osmanlı savaş filosunun bu iki ana gemisinin dışındaki savaş gemilerine Türk mevkidaşlarına yardımcı olmaları için en az birer Alman komutanı, deniz teğmeni ve gemi teknik elemanı görevlendirilmiştir.¹⁹ Rauf Bey, Osmanlı Donanmasında görev yapan Almanların sayısının artışıını, "*Alman tabakëümü*" olarak adlandırarak şunları aktarmıştır:²⁰

"Bahriye Erkânıharbiye Reisi olduğum zaman Nâzır Cemal Paşa, Dördüncü Ordu Kumandanı olarak Suriye'de bulunduğundan, Bahriye Nezaretine Enver Paşa vekâlet ediyordu. Bu durumdan istifade eden Donanma Kumandanı Alman Amiral Şoşon, donanmayı tam bir istiklâl ile sevk ve idare etmekle kalmayarak, başlıca şube müdürlüklerine Alman Subaylar tayin ettirme suretiyle bütün işlerine el koyduğu Bahriye Nezaretini de kayıtsız şartsız idaresi altına alıp, Alman maksat ve menfaatlerine hizmetkâr kılmış ve böylece bizim menfaat ve ihtiyaçlarımızı gözönünde tutmakla ödevli olan yetkili makamlarımızdan mütalaa beyan etmek fırsat ve imkânlarını dahi selbeylemiş bulunuyordu."

Rauf Bey'e göre Amiral Souchon, Osmanlı bahriyesinin rutin işleyişi konusunda bilgi sahibi olmadığından donanmaya ait yazışma ve raporları Enver Paşa'ya değil, doğrudan Alman karargâhına yönlendiriyordu. Alman amiral bu şekilde mevcut emir komuta zincirini devre dışı bırakıyor ve başına buyruk

¹⁸ BArch-MA, RM 40/755, s. 23.

¹⁹Amiral Souchon'un görevine başladığı esnada Osmanlı donanmasındaki savaş gemilerin komutası şu isimlerden oluşmaktaydı: Donanma Komutanı: Amiral Souchon, Donanma Kurmay Başkanı: Yarbay Enver, Donanma İkinci Komutanı: Arif Bey, Kurmay Başkan: Binbaşı von Armin, Yavuz savaş gemisi Komutanı: Albay Akkermann, Midilli savaş gemisi Komutanı: Yarbay Kettner, Barbaros savaş gemisi komutanı Binbaşı Muzaffer Adil'in danışmanı von Armin, Peyk-î Şevket Kruvazörü Komutanı Binbaşı Cevat ve danışmanı ve Flotilla Komodoru: Yüzbaşı Bieler, Berk-î Satvet Torpidosu Komutanı Reşit Hasan ve danışmanı Yüzbaşı von Mellenthin, Muavenet-î Millîye Komutanı Binbaşı Ahmet Saffet ve danışmanı: Kıdemli Yüzbaşı Fırle, Taşoz Muhribi Komutanı Tevfik Hâlit ve danışmanı Yüzbaşı Cann, Nilüfer mayın dökücü gemisi Komutanı Yüzbaşı Murat ve danışmanı Yüzbaşı Cenderhâlm, Samsun mayın dökücü gemi Komutanı Kıdemli Yüzbaşı Harmann olarak tayin edilmişti. Bu gemi komutanları, Rus limalarına saldırı hareketini yürütmüşlerdir. Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, Cilt IV, Genelkurmay Başkanlığı, Deniz Kuvvetleri Yayınları, İstanbul, 1984, s. 402-403.

²⁰ Rauf Orbay, *Cebennem Değirmeni-Siyasî Hatıralarım- I*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 23-24.

hareket ediyordu. Bu durumun, Osmanlı karargâhında doğal olarak bir rahatsızlığa neden olduğu iddia edilmektedir.²¹

Almanya'dan Yeni Savaş Gemilerinin Satın Alınması

Osmanlı Donanmasının ihtiyaçlarının ivedilikle giderilmesinde, savaş koşullarının da etkisiyle Almanya'nın dışında başvurulabilecek bir ülke bulunmamaktaydı. Osmanlı Donanmasının eksikliklerinin farkında olan Alman yetkililer, Türk tarafının isteklerini ve Osmanlı Donanmasının savaş esnasında ve sonrasında ihtiyacı olacak savaş gemileri konusunu dikkatle takip etmekteydi. Wilhelm Souchon ve Almanya'nın İstanbul'daki Deniz Ataşesi Hans Humann, donanmanın güçlendirilmesi amacıyla gelecek isteklerin karşılanmasını, Osmanlı Devleti'ndeki Alman nüfuzu adına kaçırılmaması gereken bir fırsat ve Osmanlı Donanmasında hâkim olan İngiliz etkisini de kırma planının bir parçası olarak görmekteydiler.²²

Alman askerî arşivinde muhafaza edilen dosyalara göre, Almanya'dan savaş gemilerinin alınması ile ilgili ilk yazılı talep Cemal Paşa'nın 8 Kasım 1914 tarihli mektubudur. Cemal Paşa mektubunda, 24 savaş gemisi ve 12 denizaltıyı kapsayan siparişini Krupp firmasının İstanbul'daki temsilcisine iletmıştır.²³ Alman donanmasında aktif olarak görevde bulunan gemilerin Osmanlı Donanmasına teslim edilmesi, oldukça zorlu görüşmelerin ardından sonuçlanacak uzun bir süreçti. Bunun gerçekleşmesiye, öncelikli olarak Amiral Alfred von Tirpitz onayı, ardından Kayzer II. Wilhelm'in uygun görmesi ve nihayetinde Alman parlamentosundan gerekli olan oy çokluğuyla onaylanmasına bağlıydı. Cemal Paşa'nın başvurusu sonrasında Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Hans Freiherr von Wangenheim Cemal Paşa'nın isteğini nasıl yorumladığı konusunda, Amiral Wilhelm Souchon'a fikrini sormuştur. Alman Amiral, Osmanlı Donanmasının içinde bulunduğu durum nedeniyle böylesine bir siparişi anlayışla karşıladığını belirtmiştir. Souchon, yine de savaş gemilerinin teslimatının zamana yayılmasından yanaydı ve üçte birinin hemen, geriye kalanınsa birer yıl arayla teslim edilmesini istemekte ve bunu da Osmanlı Donanmasının kısıtlı sayıdaki yetişmiş donanma mürettebatı bakımından bir zorunluluk olarak görmekteydi. Bu sebepten dolayı teslim edilecek savaş gemileri Alman mürettebat ile İstanbul'a gönderilmeli ve Türk kaptanları, deniz subayları ve mürettebatın eğitiminin Alman danışmanlar tarafından gerçekleştirilmeliydi. Gemilerin donanım özellikleri, tasarımı ve inşasında Türk sularının coğrafi karakteristiğinin de dikkate alınmasının altını çizen Souchon,

²¹ Orbay, *age.*, s. 24.

²² BArch-MA, RM 8/ 352, s. 8.

²³ BArch-MA, RM 40/401, s. 194.

çizim ve planların inşa öncesinde kendisinin de bilgisine sunulmasını Berlin'e iletmiştir.²⁴

Alman Deniz Ataşesi Hans Humann, Cemal Paşa'nın Osmanlı Donanmasına alınmasını istediği savaş gemileri hakkında 14 Ocak 1915 tarihli raporunda düşüncelerini yetkili Alman kurumları için kaleme almıştır. Kimi noktalarda Wilhelm Souchon'un görüşleri ile örtüşen raporunda Humann, Osmanlı Devleti yöneticilerinin önceliğinin büyük bir donanmaya sahip olmaktan ziyade, savaş esnasında İstanbul'dan uzaktaki cephelere asker ve mühimmatın ulaştırılmasında hayati öneme sahip demir yolları inşasının daha da genişletilmesine odaklanacağına inanmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti bütçesinin, satın alımı planlanan gemilerin masrafını karşılamasının mümkün olmadığını belirten Humann, Osmanlı Devleti'nin deniz aşırı ülkelerle ticari ilişkilerinin olmaması nedeniyle okyanuslarda meydana gelebilecek deniz korsanı saldırılarına karşı kendi ticari gemilerini koruması gibi bir durumun olmadığını ilaveten eklemektedir.²⁵ Humann, Almanya'dan alınması istenilen savaş gemilerinin Osmanlı Donanması aktif olarak kullanılmasının öncelikli şartını, yeterli derecede eğitilmiş kaptan, deniz subayı ve mürettebatın yetiştirilmesine bağlamaktaydı. Bunu da, Alman uzman subay ve gemi mürettebatının Türk mevkidaşlarına vereceği eğitim desteği ile uzun yılları bulabilecek bir süreç olarak yorumlamaktaydı. Humann'a göre modern savaş gemilerini komuta edebilecek bahriyeli kadrosu ile Osmanlı Donanmasının istenilen seviyeye gelebilmesi, ancak 1914 başında Türkiye'de göreve başlayan Liman von Sanders Heyeti gibi özel yetkilerle donatılmış Alman Donanma Misyonu ile başarılabilmesi mümkündür. Alman Deniz Ataşesi raporunda bir adım daha ileri giderek, Osmanlı Donanmasının komutasının Almanlara teslim edilmesi ile eş değer bir talepte bulunmaktadır. Buna göre donanmanın, bahriye okulunun, tersane ve depoların komutasının amiral rütbesindeki Alman Donanma Misyonu Başkanı'na verilmesiyle, ıslah faaliyetlerinin daha kolay ve sağlıklı bir şekilde yürütülebileceğinin altını çizmektedir.²⁶

Almanya'dan gemi alımıyla ilgili, yaklaşık olarak bir yılı aşkın süre herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Cemal Paşa'nın talebinin Ekim 1915'te Enver Paşa tarafından Amiral Alfred von Tirpitz'e iletilmesi ve Osmanlı Donanmasında savaşın başlangıcında başlatılan ıslah çalışmalarını tek elden yönetmek amacıyla İstanbul'a gelen Koramiral Albert Hopman ile görüşmeler tekrar ivme kazanmıştır. Hopman, Osmanlı Donanmasının kendi karasularını savunması hedefi için, Yavuz ve Midilli gemilerinin Osmanlı Donanmasına bırakılmasının

²⁴ BArch-MA, RM 40/401, s. 191.

²⁵ BArch-MA, RM 40/401, s. 179.

²⁶ BArch-MA, RM 40/401, s. 179-180.

yanı sıra 12 denizaltı ve 12 torpido zırhlısını yeterli görmekteydi. Görüşmeler esnasında Cemal Paşa, savaşın başında talep ettiği 24 denizaltı ve 12 savaş gemisi alımında değişikliğe gitmiş ve Bahriye Nezareti Kurmay Başkanı Rauf Bey'e yeni bir donanma reform programı hazırlatmıştır. 10 yıllık süreye yayılan yeni reform taslağında, Almanya'dan 6 zırhlı kruvazör, 6 hafif kruvazör, 24 savaş gemisi, 36 denizaltı, 4 mayın gemisi, 24 gambot ve 50 deniz uçağının satın alınması planlanmıştır. Bu talebi abartılı bulan Hopman, yeterli sayıda yetmiş mürettebat olmadığından dolayı Osmanlı Donanmasının faklı niteliklerdeki gemilerden oluşacak bu büyüklükteki filoyla baş etmesinin mümkün olmadığını altını çizmektedir.²⁷ Hopman, yaklaşık olarak 1 milyar mark değerindeki Osmanlı Donanmasını baştan sona yenilemeyi amaçlayan reform planı ve Cemal Paşa hakkındaki gözlemlerini Alman Bahriye Müsteşarı Admiral Eduard von Capelle'ye şu ifadelerle iletmiştir:²⁸

“Cemal Paşa üçüncü görüşmede gemi inşa programından bahsetti ve Rusların Karadeniz donanmasını işaret ederek, 6 adet zırhlı kruvazörün gerekliliğine vurgu yaptı. Ben de bunun istenmeye değer olduğunu ifade etmekle beraber, savaşın hemen ardından gerek devlet bütçesinden donanmaya aktarılacak paranın yeterli olup olmayacağı, gerekse donanma mürettebatının arzulan eğitim seviyesine ulaşip ulaşamaması konusunda şüphelerim olduğunu, ilettim. [...] Cemal Paşa şuna kadar Batı Avrupa'da bulunmadığından ve Batının onlarca yıl içerisinde meydana getirdiği organizasyonu, finans ekonomisi, hukuk sistemi, eğitimi ve modern devlet kurumlarının temel işleyişi hakkında fikir sahibi olmadığından, kendi iradesiyle vereceği bir emir ile her şeyi gerçekleştirebileceğine inanmaktadır.”

Cemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kayser II. Wilhelm'in Moltke ve Breslau gemilerinin satışına onay vermesi durumunda, aynı sınıftan olan Yavuz'la beraber donanmanın ana gövdesini oluşturacak üç savaş gemisinden oluşan filo ile kısa vadede Osmanlı Donanmasının Yunan donanmasına karşı denizde üstünlüğü ele geçireceğine inanmaktaydı. İstanbul'a geri dönen Hopman, 22 Nisan 1916'da Enver Paşa ile Şam temasları hakkında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Cemal Paşa ile farklı fikirleri paylaşan Enver Paşa, çok sayıda büyük savaş gemisi alımının Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadî durum içerisinde mümkün olmadığını ve muharabe kruvazörlerini savaşın sona komuta edebilecek kurmay kadronun ve denize açılacak yeterliliğe sahip mürettebatın da olmadığı düşüncesini Hopman ile paylaşmıştır.²⁹ Alman Deniz Ataşesi Humann da, Enver Paşa ile Haziran 1916'da gerçekleştirdiği görüşme ile alakalı olarak Alman Donanma Bakanlığı'na gönderdiği

²⁷ BArch-MA, RM 40/403, s. 48.

²⁸ Michael Epkenhans, *Das ereignisreiche Leben eines ›Wilhelminers‹. Tagebücher, Briefe und Aufzeichnungen 1901 bis 1920 von Albert Hopman*, Oldenbourg Verlag, München, 2004, s. 804.

²⁹ Epkenhans, *age.*, s. 804.

mektubunda, Rauf Bey'in donanma programının gerçekleşmesini Enver Paşa'nın da mümkün görmediğini aktarmıştır. Humann, Enver Paşa gibi Talat Paşa'nın da aynı düşüncede olduğunu ve ikisinin de savaşın hemen ardından birçok alanda finansal olarak ciddi daralmalar beklediklerini ve önceliğin bahriyelilerin eğitimi konusuna verilmesini Berlin'e bildirmiştir.³⁰

Hans Humann ve Wilhelm Souchon'un konuya ilişkin görüşlerinin alınmasının ardından Berlin'de yapılan toplantılarda, bir sonraki aşamaya geçilmiştir. Cemal Paşa'nın donanma programı görüşmelerinde geline nokta değerlendirilmek için Aralık 1916'da Berlin'e giden Souchon, burada Alman Donanma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'ndan yetkililerle toplantılara katılmıştır. 29 Aralık 1916 tarihinde çok gizli ibaresiyle kaleme alınmış toplantı tutanağına göre, Cemal Paşa'nın donanma reformu talepleri karşısında her iki bakanlığın nasıl bir ortak yol izleyeceği konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Alman donanmasının kullanımında olan 12'şer adet denizaltı ve torpidobotlarının yanı sıra Yavuz ve Midilli savaş gemilerinin savaş sonrasında Osmanlı Donanmasına bırakılması konusunda, bir anlaşma üzerinde mutabık kalınmıştır. Alman Donanma Bakanlığı Genel Sekreteri Koramiral Kraft'ın 17 Ocak 1917 tarihinde II. Wilhelm'e sunduğu raporda, Cemal Paşa'nın gemi alım planı revize edilmiştir. Cemal Paşa'nın yaklaşık 1 milyar markı bulan büyük donanma programına, Osmanlı Devleti'nin iktisadi durumu ve yetişmiş insan gücü bakımından yetersiz görüldüğünden sıcak bakılmamış ve daha küçük çapta bir donanma programı konusunda Alman İmparatoru'na görüş bildirilmiştir. Yavuz ve Midilli gemilerinin savaş esnasında yoğun bir şekilde Osmanlı Donanmasının hizmetinde olması sebebiyle, bu iki geminin neredeyse kullanılamaz hale geleceğine dair yapılan tahminse dikkat çekicidir. Bu nedenle Yavuz ve Midilli'nin Türk donanmasına bırakılması, Alman donanmasının menfaatleri açısından değerlendirildiğinde uygun bir adım olarak yorumlanmıştır. Cemal Paşa'nın donanma programına karşılık Osmanlı Devleti yöneticilerinden hangi imtiyazların alınabileceği hususunda üç başlık gündeme gelmiştir: *"Alman-Osmanlı tersane birliği anlaşmasının imzalanması; Alman donanmasına ait gemilere boğazlardan serbest geçiş hakkı tanınması; Alman donanmasına ait gemilere şuan hazır olan ve gelecekte inşaa edilecek olan tersaneleri kullanma hakkı verilmesi."*³¹

Bu konuya ilişkin görüşmeler yürütülürken bu iki kruvazör hakkında en ayrıntılı bilgiye sahip olan Wilhelm Souchon'un görüşüne de başvurulmuştur. Souchon, iki savaş gemisinin savaş sonrasında Osmanlı Donanmasında kalmasına karşılık olarak Almanya adına Osmanlı Devleti'nden ne tür imtiyazların talep edilebileceği konusuna da değinmiştir. Souchon'a göre Alman

³⁰ BArch-MA, RM 40/402, s. 76-77.

³¹ BArch-MA, RM 8/352, s. 25-31.

donanmasına ait savaş gemileri için savaş sonrasında da İstanbul'da daimi bir donanma üssüne sahip olunmak isteniyorsa, Yavuz ve Midilli Alman bayrağı altında ve Alman komutasında Türk bahriyelilerin eğitimi için Osmanlı Donanmasının hizmetinde kullanılmaya devam edilmelidir. Bu bağlamda Souchon, yeni gemilerin nihai teslimatı öncesinde yapılacak anlaşmada, Alman donanmasına ait gemilerin sonraki yıllarda Türk karasularında bulunma hakkının saklı tutulması tavsiyesinde bulunmuştur. Amiral Souchon, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan zengin kömür madenleri ve petrol yataklarının Alman ekonomisinin kullanımına sunulmasını, Osmanlı Devleti ile yapılacak donanma anlaşmasının ana unsuru olarak görmekteydi.³² Yine 29 Aralık 1916 tarihindeki toplantıda Alman Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Wilhelm von Stumm ve Alman Büyükelçi Richard von Kühlmann, Irak petroleri ve bakır gibi yeraltı madenlerinden de Almanya'nın faydalanması fikrini savunmuştur.³³ Almanya'dan savaş gemileri alımı konusunda son sözün söylendiği arşiv belgesi, Hans Humann'ın İmparator II. Wilhelm'e yazdığı rapordur. Humann'ın raporunun sonuna el yazısıyla eklediği ufak notta II. Wilhelm, Hicaz ve Bağdat'ta alınan mağlubiyetlerin ardından iç politikada zor duruma düşen Osmanlı Hükûmetine destek olması amacıyla anlaşmaya onay verdiğini yazmıştır.³⁴

Gemi alımı anlaşması, Cemal Paşa'nın Almanya seyahati esnasında, 17 Eylül 1917 tarihinde Almanya adına İmparatorluk Donanma Bakanı Admiral Eduard von Capelle, Osmanlı Devleti adına ise Cemal Paşa tarafından imzalanmıştır. 6 maddeden oluşan anlaşmada Osmanlı Devleti, Almanya'ya Yavuz için 30 milyon mark, Midilli için 6 milyon mark, 12 torpidobot için 30 milyon mark ve 12 denizaltı için 28 milyon mark olmak üzere toplamda 94 milyon mark ödemeyi taahhüt etmiştir. Gemilerin teslimatı konusunda, Birinci Dünya Savaşını sonlandıracak barış anlaşmasının imzalanmasının beklenmesi yönünde karar alınmıştır. Osmanlı Donanmasına katılacak savaş gemilerinin savaş esnasında Alman donanmasında kullanılmaktaydı. Düşman donanması tarafından vurulmasıyla kullanılamaz hale gelmesi durumunda, yerine teslim edilecek gemilerin numaralarına aynı anlaşmanın 2. maddesinde yer verilmiştir.³⁵ Fakat Midilli zırhlısının 20 Ocak 1918'de mayına çarpması sonucu batmasıyla anlaşmada gözden kaçırılan bir ayrıntı ortaya çıkmıştır. Anlaşma metninde denizaltı ve torpidobotların savaş esnasındaki zayıflık durumunda, yerine teslim

³² BArch-MA, RM 8/352, s. 65.

³³ BArch-MA, RM 8/352, s. 21-22.

³⁴ BArch-MA, RM 40/403, s. 240.

³⁵ Anlaşmanın 2. maddesine göre Osmanlı donanmasına katılacak torpidobot ve denizaltılar şu numaralardan oluşmaktaydı: (S 56,60,61,62- V 77,78,79,80- G 29,91,92,93), (U 52,53,54,55- UC 69,70,71,72- UB 50,51,66,67), BArch-MA, RM 40/403, s. 93-94.

edilecek gemilerin numaralarına yer verilirken, Yavuz ve Midilli'nin savaş sırasında kullanılamaz hale gelmesi durumunda Alman donanmasından hangi gemilerin alınacağı ibaresi eklenmemiştir. Anlaşmada sonradan ortaya çıkan bu boşluğu fırsat bilen Alman Donanma Bakanlığı yetkilileri, Osmanlı Donanmasının iki sembol gemisinden Midilli'yi kaybeden Cemal Paşa'nın yeni gemi isteğini reddetmiş ve isteksiz tavırlar sergilemişlerdir. Midilli'nin yerine hangi savaş gemisinin alınacağını ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında aydınlığa kavuşacağı, Alman Deniz Ataşesi Hans Humann aracılığıyla Cemal Paşa'ya bildirilmiştir. Humann bunu açıklarken 17 Eylül 1917 tarihli gemi alımı anlaşmasının Alman parlamentosu tarafından olumlu bir şekilde karşılanmadığının da altını çizmiştir.³⁶

Donanma Reformuna İlişkin Görüşmeler

Osmanlı Hükûmeti, 1908 Jön Türk İhtilali'yle başlayan yeni dönemde ordunun ve donanmanın reformu konusuna ağırlık vermekle birlikte, askerî reform alanlarının taksiminde, Almanya ile İngiltere arasında dengeyi gözetmeye çalışmıştır. Kara birliklerinin ıslah edilmesinde Alman geleneği devam ettirilirken, donanmada İngiliz tecrübesinden istifade edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde İstanbul'da İngiliz donanma heyeti reform faaliyetlerini yürütmekteydi.³⁷ 1909 ile 1914 yılları arasında donanmanın ıslahı için ilk olarak Amiral Sir Douglas Gamble ile başlayan ve ardından Amiral Sir Hugh Pigot Williams ile devam eden süreç, Eylül 1914'de Admiral Limpus Paşa'nın İstanbul'u terk etmesiyle sonlanmıştır.³⁸ Osmanlı Donanmasına ait savaş gemilerinin durumlarıyla alakalı Almanlar tarafından gündeme getirilen iddialara bakılırsa, İngiliz donanma heyeti İstanbul'u terk ettiğinde savaşa hazır durumda olmaktan çok uzakta bir Osmanlı Donanması bırakmıştır. Hermann Lorey, İngiliz danışmanların Osmanlı Donanmasındaki reform faaliyetlerinin Türklerin yararından çok zararına olacak şekilde gerçekleştiğini aktarmaktadır.³⁹ Özellikle savaş esnasında hayati öneme sahip, gemilerin ateşleme sistemleriyle

³⁶ BArch-MA, RM 40/403, s. 74.

³⁷ Osmanlı donanmasında Birinci Dünya Savaşı'na kadar yabancı heyetler tarafından yürütülen ıslah çalışmaları için bk. Gökhan Ak, "Osmanlı-Türk Denizcilik Tarihi'nde Reform Çabaları ve 'Müşavir Paşa' Adolphus Slade", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 49, Sayı 4, Aralık 2016, s. 117-140; Levent Düzcü, "Osmanlı Bahriye Teşkilatında Reform Çabaları (1876-1922)", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 5, Kış 2009, s. 3-19; Besim Özcan, "XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 24, Erzurum, 1997, s. 39-49.

³⁸ Türk-Alman Askerî İttifak Antlaşması, Ağustos başında imzalanmış olmasına rağmen İngiliz amiral İstanbul'u yaklaşık 1.5 ay sonra 16 Eylül 1914'te terk etmiştir. Wilhelm Souchon, Akdeniz Filosu günlüğünde Cemal Paşa'nın toleranslı tutmu sayesinde İngilizlerin uzun süre sınır dışı edilmediklerini not etmiştir. BArch-MA, RM 40/755, s. 33.

³⁹ Hermann Lorey, *Der Krieg in den türkischen Gewässern. Die Mittelmeer-Division*, Berlin, 1928, s. 40.

bağlantılı olan kalibrasyon ayarlarındaki düzensizlikler, Alman subayların raporlarında göze çarpmaktadır. Torpidobotu Muavenet-î Millîye'nin de dahil olduğu Birinci Filotilla kumandanı Alman Yüzbaşı Rudolf Firle ise günlüğüne konu ile alakalı olarak 3 Ekim 1914'de şu notu düşmüştür:⁴⁰

“İlk grup, Goeben (Yavuz), Barbaros ve Turgut bugün Karadeniz'de atış talimi gerçekleştirdi. Mesafe 40-50 km. Turgut bir kaç başarılı atış yapabildi, Barbaros'un ise hiç bir başarılı atışı yoktu, bu yüzden her gün atış talimleri yapması gerekiyor. İngiliz donanma misyonu bir kez olsun silah ve atış eğitimi yapmamış, aksine maksatlı bir şekilde donanmanın güçlenmesi ve gelişmesini engellemiştir. Neyse ki Türkler de bizimle beraber aynı düşüncüyü paylaşmaktaydı.”

Osmanlı savaş filosunun güçlendirilmesiyle eş zamanlı yürütülen süreç, muhasebe işleri, gemi tersaneleri, mühimmat depoları gibi Osmanlı bahriyesinin çeşitli birimlerinde danışman olarak göreve başlayan Almanların raporları doğrultusunda tespit edilen eksikliklerin giderilmesidir. Reformların hayata geçirilmesinin önünde bürokratik engeller olduğu gibi, kimi Türk yetkililerin ağırdan almaları ve yetki karmaşası gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Donanmasında gerçekleştirilmesi planlanan reformlarda bir yol kat edilememiştir. Almanya'nın Akdeniz Filosu Kurmay Başkanı ve Osmanlı Bahriye Nezareti'nde 2. Daire, yani personel işleriyle alakalı birimde görev alan Deniz Binbaşı Ernst Büchsel'in İstanbul'daki gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı raporda Osmanlı Donanmasının kurmay ve subay kadrosunda var olan İngiliz sempatisine dikkat çekilmektedir. Özellikle 1909'dan savaşın başlangıcına kadar geçen zaman diliminde İngiliz danışmanlar, donanmanın ıslah edilmesinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Cephane üretiminde, gemi tersanelerinde ve büyük projelerde İngiliz ortaklı şirketler önemli paylar almışlardır. Yine eğitim amacıyla İngiliz donanmasında bulunan Türk subay ve öğrencileri de hesaba katan Almanlara göre Osmanlı Donanmasında yaygın bir İngiliz etkisi hâkimdi:⁴¹

“Osmanlı bahriyesi savaşın başlangıcına kadar İngiliz etkisi altındaydı. İngiliz donanma misyonları uzun yıllardır İstanbul'da bulunuyordu; cephanelikler ve gemi tersaneleri İngilizlerin elindeydi, büyük projeler yine onların yönetimi ve finansmanı ile destekleniyordu. Birçok Türk subayı İngiliz donanmasında, teknik elemanı İngiliz tersanelerinde ve gemi mühendisi ise yine İngiliz okullarında eğitim almaktaydı. Bu sebepten dolayı Türk bahriyesinde İngiliz sempatisi oldukça yaygındır ve yine aynı sebepten dolayı Eylül 1914'de Lympus-Misyonu üyeleri ülkelerine, Türk bahriyelileri tarafından üzüntü ve karışık duygular eşliğinde uğurlanmıştır.”

⁴⁰ BArch-MA, N 155/21, s. 66.

⁴¹ BArch-MA, RM 40/403, s. 32.

İngilizlerin başlattığı donanma reformunu devam ettiren Almanlar, Türk donanma mensupları tarafından sempatiyle karşılanmamıştır. Büchsel, 1914'ün sonları ve 1915'in başlarında donanmada yapılması planlanan reformlar ve bu reformları gerçekleştiren Almanlara karşı, Osmanlı Bahriye Nezaretinde bir cephe oluştuğunu iddia etmektedir. Bu cephe, Almanları birer müttefikten ziyade, yıllarca süren Balkan Savaşları'nın ardından Osmanlı Devleti'ni isteksizce savaşa sürükleyen bir ulusun temsilcisi, iyi niyetten uzak ve kendi ülke çıkarlarını ön planda tutan reformcular olarak görmekteydi. Büchsel, reform karşıtlarını üç kategoriye ayırmaktadır: Birinci kategorideki donanma mensupları, her türlü değişime karşı olmakla beraber, sayıca en büyük kesimdir. Büchsel'e göre donanmanın gelişim sürecinin art arda yarıda kalan reformlarla sekteye uğradığına inanan bu kesimin kaygıları anlaşılabilir; yine de pozisyonlarını kaybetmekten dolayı yaşadıkları korkular, bu kişilerin gerçekleştirilmek istenen reformlara her fırsatta engel olmalarına neden olmuştur. Bunları takip eden bir sonraki grup, "*ılımlılardan*" oluşmaktadır. Donanmada yenilik ihtiyacının farkında olan bu kesim, radikal bir değişime karşı çıkmakla beraber reformları kısmen de olsa desteklemektedirler. İngiliz Amiral Limpus yönetimindeki donanma misyonunu destekleyen ve yüksek derecede vatansever olan bu bahriyeliler, Osmanlı Donanmasının bir gün dünya gücü olacağına inanmaktadırlar. Son kategoride sayılanlar ise genç subaylardan oluşan bahriyelilerdir. Bunlar, her alanda reform yapılmasının gerekliliğine inanmışlardır. Donanma reformuna farklı açılardan yaklaşan bu üç grubun mensupları, ya konumundan memnun olanların mevcut pozisyonu koruma ya da memnun olmayanların, reformlarla kendilerini daha iyi bir yerde konumlandırma gibi, kişisel hedeflerin peşinden gitmekteydiler. Bu nedenle, kişisel hedeflerin ve amaçların etkisinde şekillenen gruplaşmaların hüküm sürdüğü bir donanmada, reformların başarılı bir şekilde yürütülmesi mümkün değildir. Aynı bağlamda dikkat çeken bir diğer sorunsu adam kayırmacılığın, liyakatin önünde tutulması ve harp akademilerinden mezun olan subayların yükselme ve tayinlerinin, ikili ilişkiler yoluyla gerçekleşmesidir.⁴²

Donanma reformunun tek elden yürütülmesini Alman donanmasından bir amirale vermeyi planlayan Enver Paşa, kurmaylarıyla istişareleri sonucunda Amiral Alfred von Tirpitz'e Ekim 1915'de bu isteğini iletmiştir. Alman Donanma Bakanlığı, donanma reformunun yönetimi için uygun görülen Albert Hopman'ı, nasıl bir yol izleneceği konusunda istişarede bulunması için İstanbul'a göndermiştir. Alman donanmasında Harekât Daire Başkanı olan Hopman'ın Osmanlı Donanmasında hangi sıfatla görevlendirileceği, İstanbul'a gelişi öncesinde Türk ve Alman makamları arasında karara bağlanmıştır. Hopman'ın öncelikle kurmay başkanı olarak başlayacağı görev, daha sonra

⁴² BArch-MA, RM 40/403, s. 37-38.

Alman donanma misyonu şefliğine evrilecekti. Fakat Alman amiral, uzlaşma sağlanan görev tanımı konusunda Şam'da Cemal Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmede, faklı bir teklifle karşılaşmıştır. Rauf Bey ve beraberindeki donanma kurmayları ile İstanbul'dan Şam'a giden Hopman'a, Almanya'da kendisine verilen yetkilere kıyasla oldukça kısıtlı yetkilere sahip bir pozisyon teklifinde bulunulmuştur. Bu teklife göre, Cemal Paşa, Hopman'ı sınırsız yetkilerle donatılmış Alman donanma misyonunun başında görmekten ziyade Osmanlı Donanmasındaki Türk kurmaylarının danışmanı olarak görev yapacağı bir rol biçmiştir. Osmanlı Donanmasının reformu konusunda Türk ve Alman yetkililer arasında görüş birliği sağlanmışken Enver ve Cemal Paşa arasında donanma reformunu yönetecek Alman amiralin hangi yetkilere sahip olabileceği konusunda, oldukça keskin bir görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Hopman, Enver Paşa'nın Alman donanma misyonu şefine yönelik yaklaşımını şöyle açıklamaktadır:⁴³

“Alman reformcu, Bahriye Nezaretinin Kurmay Başkanı, yani gerçek yöneticisi olmalıdır. Donanmaya bağlı tüm birimler Alman subaylar tarafından yönetilmeli ve her birimde birer Türk danışman görevlendirilmelidir. Türkiye için öncelik, boğazların savunmasına yetecek küçük bir donanmanın organize edilmesi ve yaklaşık 10 yıla yakın sürecek inşa süreciyle donanmanın sıfırdan yapılandırılmasıdır. Enver Paşa, bu planlamanın Cemal Paşa ve kurmayları tarafından da kabul görmesi amacıyla elinden geleni yapacağını, özellikle vurgulamıştır. Böyle bir girişimde bulunduğu hakkında kesin bir bilgim yok. Bana göre, Enver Paşa donanma reformunu ısrarlı bir şekilde savunmak için uygun bir zamanlama olmadığına inanmaktadır. Bu, hiç kuşku yok ki çeşitli politik ve kişisel tartışmalara da sebebiyet verebileceği gibi, ülkenin acil öncelikleri arasında geri planda kalmalıydı. Ben de buraya ilk geldiğim günden itibaren savaş esnasında donanma reformunun gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı fikrini edindim.”

Cemal Paşa, reformları kendi çizdiği yetki sınırlandırması çerçevesinde ve kendi kontrolünde yürütülmesinden yana ısrarcı olmuştur. Hopman ise, yetkilerinin sınırlandırılacağı bir görevi kabul edemeyeceğini Türk yetkililere ileterek Almanya'ya geri dönmüştür. Rauf Bey hatıratında, Hopman'ın Türkiye'ye gelişi ve bir kaç ay içerisinde ülkesine dönüş süreciyle alakalı Alman amiralin aktardıklarının tam tersi bir durumdan bahsetmekte ve Hopman'ı Osmanlı Donanmasından uzaklaştırmaya kendisinin muvaffak olduğunu aktarmıştır. Hopman ile Şam'da Cemal Paşa ile görüşmelerinde bulunan Rauf Bey, hatıratında konuyla ilgili olarak şu bilgileri paylaşmıştır:⁴⁴

⁴³ BArch-MA, RM 40/403, s. 49.

⁴⁴ Orbay, *age.*, s. 25-26.

“Cemal Paşa’ya durumu anlattım ve Almanların, birbirini takip eden işlerimize karışma teşebbüslerinden artık usandığını ve bu bapta verecekleri kararın benim istikbalimle ilgili olacağını söyleyerek dedim ki: Bu şartlar altında ben yapamam. Bahriyemizin ıslahı projesi, işte budur, hazırdır. Fakat Alman müşavirine ihtiyacımız yok. "Cemal Paşa:"- Peki dedi, sen istirahat et. Yol yorgunluğunu gider. Merak etme, ben meseleyi hallederim." [...] Tekrar yanına gittiğim zaman bunu anlattı ve şu mealde iki tezkere yazdırdı: "- Geldiler, her iki tarafı da dinledim. Erkânıharbiye Reisinin projesini bahriyemiz için münasip gördüm. Esasen harp zamanında müşavire ihtiyacımız yoktur. Bahriyemiz için de Alman Amiraline lüzum yoktur." [...] Bu suretle Alman Amirali de yolcu edildi, gitti. Ben de; biraz geniş nefes alarak, Şam'dan İstanbul'a döndüm.”

Almanya’ya geri dönüş sebebini farklı bir nedene bağlayan Albert Hopman, Cemal Paşa’nın kendisini yetkileri sınırlı bir danışman olarak kabul edebileceğini ve bu teklifi kabul etmediğinden dolayı bir daha geri dönmek üzere ülkesine dönme kararı aldığıın altını çizmiştir. Hopman bu görüşmeler ve tartışmalardan sıkılmış ve hayal kırıklığına uğramış olmalı ki, 16 Mart 1916 tarihindeki günlüğüne Osmanlı Donanmasındaki görevindense “*Almanya’da taş kırmak daha iyidir*” notunu düşmüştür.⁴⁵

Osmanlı Donanma Mensuplarına Yönelik Eğitim Faaliyetleri

Osmanlı Donanmasında görevli komutan, subay ve teknik mürettebatın Alman donanması ve tersanelerindeki eğitimi, donanma reformunun bir diğer unsurunu oluşturmaktaydı. Bu alanda, Osmanlı Donanmasında iyi eğitim almış kişilerin seçilmesi ve bunların Almanya’da önce Almanca öğrenmeleri ve Alman donanmasında alacakları eğitim sonrasında tekrar Osmanlı Donanmasındaki görevlerine geri dönmeleri amaçlanmıştır. Alman yetkililer bununla Osmanlı Donanmasında hâkim olan İngiliz etkisini kırmak ve yerine Alman mühendisliğinin ulaştığı konumu yerinde gören Türk bahriyelileri üzerinde kendi etki alanlarının genişletilmesini hedeflemiştir. Konuyla alakalı 15 Ocak 1915 tarihli belgede üçer deniz mühendisi ve subayının 1 Şubat 1915 tarihinden itibaren Alman denizaltılarında eğitim alacağı belirtilmiştir. Wilhelm Souchon, Türk subay ve mühendislerin eğitim amacıyla Almanya’ya yollanmasını Türk donanmasındaki Alman dostu subay ve mürettebatın eksikliğini gidermeye yönelik gerekli bir adım olarak yorumlamıştır.⁴⁶ Almanya’ya yollanan subayların mesleki donanımı hakkında önemli bilgiler de paylaşılmıştır. Örneğin *Berk-i Satvet* torpido kruvazörünün Birinci Subayı Rıfat Bey’in hangi nedenle seçildiği

⁴⁵ Epkenhans, *age.*, s. 65.

⁴⁶ Listede Deniz Yüzbaşı Mehmed Rıfat İbrahim, Şükrü ve Üsteğmen İbrahim Rıza’nın yanı sıra Avni, Salih ve Şefik isimli mühendislerin de adı geçmektedir. BArch-MA, RM 40/403, s. 103-104.

aynı gemide görev yapan Deniz Üsteğmen Hans-Joachim von Mellenthin şu bilgilerle Berlin'e ilemiştir:⁴⁷

“Savaşın başında İngiltere'den geri dönen Rıfat Bey tüm gayreti ve Alman danışmanın da eğitim desteğiyle gemisi ve mürettebatını savaşa hazır duruma getirmeye çabalamış ve başarılı olmuştur. Her alanda, özellikle de teknik alanda yeterli niteliklere sahip biridir. Ülkesinin, bilhassa donanmanın eksikleri hakkında bilgi sahibi olmakla beraber, bu eksiklikleri giderme konusunda çaba sarfetmektedir. Türk bahriyesinde ünlü bir denizci ve yelkenci olarak kabul edilmektedir. Sağlam karakter özellikleri onu Almanya'da ileri derecede eğitim alma konusunda ön plana çıkartmaktadır.”

Osmanlı Donanmasında gerçekleştirilen eğitim faaliyetlerindeki öncelikli hedef, savaş sonrasında donanmaya bırakılacak Yavuz zırhlısının Türk kumandan ve bahriyelileri tarafından Alman kaptan ve güverte mürettebatının desteği olmaksızın komuta edilmesidir. Ekim 1917'de meydana gelen Rus ihtilali sonrasında, Rusya'dan gelebilecek saldırı tehlikesinin Karadeniz'de ortadan kalkmasıyla Yavuz zırhlısındaki Türk mürettebatın eğitimine odaklanılmıştır. 1915 sonunda, Yavuz savaş gemisinde eğitim alan Türk mürettebatın başka gemilere ve cephelere yollanması nedeniyle, eğitimleri tamamlanan mürettebattan ileriki dönemlerde faydalanılamamıştır. Aralık 1915 tarihi itibarıyla eğitim alan 21 Türk mürettebattan yalnızca 5'i savaş sonuna kadar Yavuz zırhlısında görevlerine devam ederken, 16'sı Irak'taki ve Zonguldak'taki deniz piyade birliklerine katılmıştır. Aynı dönemde eğitim alan bahriyeliler, toplamda altmışar kişilik 3 grup halinde tamamladıkları eğitimin ardından Osmanlı Donanmasındaki diğer savaş gemilerine dağıtılmış; kimileriye Gelibolu'ya sevk edilmiştir. Türk gemi mürettebatının aldığı eğitim sonrası farklı yerlere tayiniyle Yavuz zırhlısının Alman gemi mürettebatının yardımı olmadan Türk bahriyelileri tarafından kumanda edilmesi, savaş esnasında gerçekleşmemiştir.⁴⁸

Sivil amaçlar için kullanılan gemilerin bir kısım mürettebatının eğitimleri de Almanya'da yapılmıştır. Sivil gemi kaptanlarına yönelik verilecek eğitim ise Eylül 1916'da karara bağlanmıştır. 20 kişiyi bulan römorkör gibi hafif tonajlı gemi kaptanları ve teknik elemanın Almanya'da alacakları mesleki eğitim konusunda Liman von Sanders, Berlin'e bir tavsiye mektubu göndermiştir. Böylece verilecek eğitim yoluyla gemicilerin Almanya'yı yakından ve yerinden tanımalarının ve Alman sanayisinin ulaştığı seviyesinin değerini anlamalarının önemine vurgu yapmıştır.⁴⁹ Sayıları 20'yi bulan kaptan ve makinistin 150 mark tutarındaki aylık masraflarının Osmanlı Devleti tarafından karşılandığı 2 seneyi

⁴⁷ BArch-MA, RM 5/2309, s. 356.

⁴⁸ BArch-MA, RM 40/258, s. 4-9.

⁴⁹ BArch-MA, RM 40/755, s. 59.

bulan eğitimleri, Kiel'de bulunan Kaiserliche Werft yani imparatorluk tersanesinde gerçekleşmiştir. Bir yılı makina üretim atölyesinde, 6 ayı tersane ve mühimmat üretim tesisinde planlanan eğitim esnasında, motor botu ve vapur kullanımı ile pratik eğitime de ağırlık verilmiştir. Gemiciler, iki yıllık eğitim esnasında, Almanca kurslarına ve teknik konuları içeren derslere de katılmışlardır.⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin maddi olanaklarıyla Almanya'da eğitim alanların dışında, özel teşebbüsün çabalarıyla Almanya'da eğitim alan gemicilere de Alman arşiv belgelerinde rastlanmaktadır. İsmail Hakkı Paşa'nın yöneticisi olduğu gemi nakliye şirketi ile Alman yolcu ve nakliye şirketi *Deutsche Levantelinie* yetkilileri arasında, 1916 yılının Eylül ayında sayıları 50'yi bulan mürettebatın bir ilâ üç yıl arasında Almanya'da staj yapabileme imkânı için görüşmeler gerçekleştirilmiştir.⁵¹

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-Alman Askerî İttifak Antlaşması'nın imzalanması ve ardından İngilizlerin İstanbul'u terk etmesiyle Osmanlı Donanmasında oluşan geniş faaliyet alanı Alman kurmayların ilgisini çekmiştir. Osmanlı donanma reformlarını yürüten Almanların amacı, donanmanın birçok alanında kendini gösteren İngiliz etkisini kırarak bunun yerine Alman etkisinde olan subay kadrosu ve Alman gemi sanayisine bağımlı, Alman danışman ve uzmanların güçlü bir konuma sahip oldukları bir Türk donanması inşa etmektir. Osmanlı Donanmasının komutanlığı görevine Amiral Wilhelm Souchon'un getirilmesinden cesaret bulan Berlin'deki karar alıcılar, askerî, iktisadî ve siyasi açıdan oldukça imtiyazlı olan konumlarını Birinci Dünya Savaşı sonrasında da devam ettirmek amacıyla Amiral Albert Hopman'ı İstanbul'a göndermişlerdir. Almanların, Türk-Alman Askerî İttifak Antlaşması ile eş zamanlı başlayan Osmanlı bahriyesinin reformunu, önemli yetkilerle donatılmasını düşündükleri Hopman ile tek elden yönetme planı gerçekleşmemiştir.

Birinci Dünya Savaşı esnasında, Osmanlı ve Alman donanma yetkililerinin yoğun bir şekilde müzakere ettikleri konu, Alman donanmasından denizaltı ve savaş gemilerinin satın alınması yoluyla Osmanlı Donanmasını yapılandıracak olan anlaşmadır. Bu anlaşmayla Almanya'dan alınması düşünülen ve Alman donanmasının ihtiyaçlarına yönelik tasarlanan savaş gemilerinin, Osmanlı Donanmasının o dönemki ihtiyaçlarıyla uyumlu olup olmadığı bir soru işaretidir. Gemi alım sürecinde Alman Dışişleri Bakanlığı ve Alman donanma yetkililerinin Berlin'de gerçekleştirdikleri görüşmelerde savaş sonrasında İstanbul'da Alman savaş gemilerinin kullanımına açık daimî liman talebi ve Almanya'nın Irak'taki petrol yataklarıyla Türkiye'deki diğer değerli madenlerden yararlanma planı

⁵⁰ BArch-MA, RM 40/755, s. 60.

⁵¹ BArch-MA, RM 40/755, s. 106.

İttifak Devletleri'nin savaşı kaybetmesiyle son bulmuştur. Askeri ve sivi mürettebatın eğitimi, Almanların Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Donanmasına yönelik faaliyetlerinin bir diğer odak noktasını oluşturmaktaydı. Kiel ve İstanbul'da yürütülen eğitimlerde Alman bahriyesinin öncelikli hedefi, Osmanlı bahriyesinde önemli yer edinen İngiliz etkisini azaltmak ve nitelikli personelin yetiştirilmesi idi.

Osmanlı savaş filusunun başına Amiral Wilhelm Souchon'un getirilmesi, donanmanın Alman uzmanlar tarafından ıslah edilmesi ve Osmanlı Donanmasını Alman gemi endüstrisinin önemli alıcısı haline getiren askerî, siyasi ve iktisadî nüfuz girişimlerinin ortaya çıkması Osmanlı devlet adamlarının savaş dönemi şartlarının sonucu olarak Almanya dışında başvurabilecekleri bir alternatifinin olmamasıyla açıklanabilecek bir durumdur. Osmanlı Donanmasına Alman nüfuzunun yerleşmesini müsait kılan bir diğer husus ise, iktisadî bakımdan zor bir yüzyıl geride bırakan ve art arda kaybedilen savaşlar neticesinde ihtiyaç duyduğu savaş gemilerini, Batılı devletlerden satın alınan veya tedarik edilen parçaların İstanbul'daki tersanede montajından öteye gidemeyen Osmanlı gemi sanayisinin dışa bağımlılık sorunudur. Osmanlı Donanmasını bu kısır döngüden kurtarabilecek formül olan gemi ihtiyacının kendi finansmanı ve mühendislik olanaklarıyla üretiminin önündeki engel olan iktisadî sorunlar ve yetişmiş mürettebat sıkıntısı, Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin de ilk yıllarında da kendisini gösteren bir tarihi süreklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg (Federal Arşiv Askerî Arşiv Freiburg), Almanya (BArch-MA)

Nachlässe (Terekeler) - N

155/21.

Reichsmarineakten (İmparatorluk Donanma Dosyaları) (RM)

5/2309; 8/352; 40/401; 40/402; 40/403; 40/755.

Kitaplar ve Makaleler

AK Gökhan (2016) Osmanlı-Türk Denizcilik Tarihi'nde Reform Çabaları ve 'Müşavir Paşa' Adolphus Slade, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 49, Sayı 4, s. 117-140.

ALKAN Necmettin - ŞİMŞEK Eyyub (2018) *Savaşanların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918)*, Kronik Kitap, İstanbul.

ALKAN Necmettin (2015) Alman Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girmesi, Haz. Zekeriya TÜRKMEN, *1914'ten*

2014'e 100'üncü Yıldönümünde Birinci Dünya Savaşı'nı Anlamak, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, s. 157-179.

----- (2020) *İmparatorluğun Son Savaşı. Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?*, Timaş Yayınları, İstanbul.

BÜYÜKTUĞRUL Afif (1984) *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, Cilt IV, Genelkurmay Başkanlığı Deniz Kuvvetleri Yayınları, İstanbul.

DÜZCÜ Levent (2009) Osmanlı Bahriye Teşkilatında Reform Çabaları (1876-1922), *Gazî Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 5, s. 3-19.

EPKENHANS Michael (2004) *Das ereignisreiche Leben eines ›Wilhelminers‹. Tagebücher, Briefe und Aufzeichnungen 1901 bis 1920 von Albert Hopman*, Oldenbourg Verlag, München.

GRÜSSHABER Gerhard (2018) *The German Spirit in the Ottoman and Turkish Army, 1908-1938: A History of Military Knowledge Transfer*, De Gruyter, Berlin.

HEROLD Heiko (2012) *Reichsgewalt bedeutet Seegewalt. Die Kreuzergeschwader der Kaiserlichen Marine als Instrument der deutschen Kolonial- und Weltpolitik 1885 bis 1901*, Oldenbourg Verlag, München.

KABACALI Alpay (2001) *Cemal Paşa. Hatıralar. İttihat ve Terakki I. Dünya Savaşı Anıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

LOREY Hermann (1928) *Der Krieg in den türkischen Gewässern. Die Mittelmeer-Division*, Mittler, Berlin.

NUHN Walter (2002) *Kolonialpolitik und Marine. Die Rolle der Kaiserlichen Marine bei der Gründung und Sicherung des deutschen Kolonialreiches 1884–1914*, Bernard & Graefe, Bonn.

ORBAY Rauf (1993) *Cebennem Değürmeni-Siyasî Hatıralarım*, Cilt I., Emre Yayınları, İstanbul.

ÖZCAN Besim (1997) XIX. Asrın Ortalarına Kadar Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Uzmanların Görevlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 24, s. 39-49.

SAİD Halim Paşa (2019) *Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı*, Yayına Haz. Fatih YÜCEL, Kronik Kitap, İstanbul.

TRUMPENER Ulrich (1968) *Germany and the Ottoman Empire: 1914–1918*, Princeton University Press, Princeton.

UYAR Mesut (2019) Sanders Askerî Yardım Misyonu (1913-1918), *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 15, Sayı 30. (Güz), s. 29-84.

VAN KAMPEN Wilhelm (1968) *Studien zur deutschen Türkeiipolitik in der Zeit Wilhelms II.*, Kiel.

- WALLACH Jehuda (1976) *Anatomie einer Militaerhilfe: Die preussich-deutschen Militaermissionen in der Türkei 1835- 1919*, Droste Verlag, Düsseldorf.
- YAVUZ Celalettin (2000) Birinci Dünya Harbi Sırasında Osmanlı ve Alman Deniz Subayları İlişkileri, *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri I*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s. 225-255.
- (2001) Ahmet Cemal Paşa'nın Bahriye Nazırlığı Döneminde Osmanlı-Türk Bahriyesinde Reform Arayışları, *Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 69-89.